

IMRE GABRIELLA¹

Magyar tőkebefektetések Kárpátalján

Hungarian investments in Transcarpathia

While Transcarpathia has never been the main destination for Hungarian outward FDI, in 2009 Hungary became the fourth largest investor in the economy of the Ukrainian border county accounted for a share of 10 per cent of total capital investments. The real interest of the Hungarian investments in Transcarpathia lies not in the amount of the invested capital but in the number and the size of the investing companies. According to the data of the Hungarian Investment and Trade Development Agency, in 2009 the number of companies with Hungarian participation in Transcarpathia increased to over 250 which can presume the high proportion of the Hungarian-owned SMEs among the investors.

In our research the motivations and experiences of the Hungarian companies investing in Transcarpathia were analysed. Transcarpathia which is located on the external border of the European Union provides unique comparative advantages for the Hungarian SMEs due to its geographical proximity, to its peripheral character and to the significant number of Hungarian minority living in the region but at the same time the companies are facing particular challenges and problems arising from the differences of the investment environment in the two countries.

Our analysis is mainly based on the eclectic paradigm of John Dunning which can be considered as a synthesis of the extant theories explaining the foreign investment decisions of multinational enterprises. The relevance of the paradigm was successfully confirmed for SMEs as well. When examining the investment motives of the Hungarian companies, several other theories should be taken into account (for example the investment development path paradigm, the sequential development internalization model of the Uppsala school) because they reveal further concerns with the FDI-activities mainly in the context of the internationalization process of the companies from former transition economies.

During our research we had the opportunity to examine the international expansion of the Hungarian SMEs which has been described only in few previous papers because of the low share of SMEs in the Hungarian OFDI-stock. We believe that in the future the investments of the Hungarian SMEs in the Hungarian-speaking areas of Central Eastern Europe can contribute considerably to the process of Hungarian FDI allocation.

A II. világháború óta tartó időszak egyik legfontosabb gazdasági jelensége az országok közötti tőkeáramlás ugrásszerű növekedése, melynek háttérében elsősorban a multinacionális vállalatok tevékenysége áll. Az olyan kevésbé fejlett, felzárkózó gazdaságok esetében, mint az Európai Unió új tagállamai (köztük Magyarország) a hangsúly eddig leginkább a tőkevonzási képességre és a beáramló működőtőke mennyiségére esett, hiszen az FDI a gazdasági fejlődés fontos forrása. Sokkal kevesebb figyelem irányult a kifelé áramló működőtőkére elsősorban azért, mert ennek összege a kilencvenes években elhanyagolható volt. Az új uniós tagországok vállalatainak működőtőke-befektetései a világ összes befektetését tekintve ugyan ma is nagyon szerény részarányt képviselnek, de az elmúlt évtizedben a kiáramló FDI mennyisége dinamikusan nőtt és ez a tendencia a jövőben is folytatódhat a globalizációs trendek erősödésének, a liberalizációs folyamatok előrehaladásának és az uniós tagságból fakadó előnyök kiaknázásának köszönhetően.

¹ BGF Külkereskedelmi Kar, tanársegéd, PhD hallgató

Magyarország külföldre irányuló tőkebefektetései 1997-től kezdődően indultak dinamikus növekedésnek és rövid idő alatt hazánk a közép-kelet-európai régió egyik legjelentősebb befektető országává vált. Kárpátalja sosem szerepelt a Magyarországról kiáramló tőke legfontosabb befektetési célpontjai között, mégis a befektető vállalatok száma illetve Kárpátalja sajátos adottságai miatt figyelmet érdemel a térségbe irányuló hazai befektetői aktivitás. A magyar tőkével működő vállalatok nagy száma a befektetők között a ténylegesen magyar tőketulajdonban lévő kis- és középvállalatok magas arányát valószínűsíti, akiknek tevékenysége ráadásul egy más térségekkel aligha összevethető környezetben valósul meg. Az Európai Unió külső határa mentén elhelyezkedő terület súlyosan periférikus jellege és Magyarországhoz való közelsége folytán, illetve az itt élő jelentős számú magyar kisebbségnek köszönhetően egyedi versenyelőnyöket nyújt a magyar vállalatok számára, akik azonban ezzel egyidejűleg a befektetési környezet európai normáktól eltérő jellemvonásai miatt sajátos kihívásokkal, problémákkal is szembesülnek.

Tanulmányomban a Kárpátalján befektető magyar vállalatok motivációira és tapasztalataira irányuló kérdőíves kutatás eredményeit szeretném összefoglalni. Az elemzés első része a magyar vállalatok külföldi működőtőke-befektetései jellemzőit foglalja össze, majd az Ukrajnába és Kárpátaljára irányuló tőkebefektetések általános jellemzése után rátérek a kérdőíves kutatás eredményeinek részletes ismertetésére.

I. A magyar vállalatok kiáramló működőtőke-befektetései

Az UNCTAD 2009.évi adatai szerint a kiáramló FDI (outward FDI, OFDI) állomány tekintetében Magyarország (Lengyelország, Csehország, Szlovénia és Észtország mellett) az egyik legjelentősebb külföldi befektető az Európai Unió új tagállamai közül. A pontosabb összehasonlítást lehetővé tevő egy főre jutó OFDI-állományt, valamint a GDP-hez viszonyított OFDI-állomány tekintve Magyarország vezető szerepe a régióban még hangsúlyosabb és hazánk mellett csak Észtország és Szlovénia rendelkezik a régióban kiemelkedően magas értékekkel.

A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint a Magyarországról kiáramló tőkebefektetések összege 2003-ban haladta meg először az 1 milliárd USD-t, 2006-ban és 2007-ben pedig elérte a 4 milliárd USD-t. A globális pénzügyi és gazdasági válság hatására azonban a magyarországi kiáramló tőkebefektetések összege jelentősen (2008-ban 21%, 2009-ben 18%-kal) csökkent. Ami a kiáramló tőkebefektetések állományát illeti, itt 2008-ban még növekedés figyelhető meg, 2009-ben azonban 27%-os csökkenés történt. A 2010-es év előzetes adatai szerény fellendülést mutatnak.

Míg 1996 és 1998 között - elsősorban értékesítési és adóelkerülési motivációból - az EU államai voltak a kiáramlás legfontosabb célterületei, addig a kétezres években már a befektetések nagy része Közép- és Dél-Kelet Európa országaiba áramlott. Ez mindenekelőtt azzal függ össze, hogy a térség gazdasági növekedése tartósan magas és a privatizációs folyamat jó alkalmat kínál a nemzetköziesedésre törekvő magyar cégeknek. A földrajzi szempontból közeli térséget erős történelmi-kulturális szálak is kötik hazánkhoz. Magyarország külföldi működőtőke-befektetései regionális megoszlását tekintve napjainkban is a szomszédos országok (Szlovákia, Románia,

Horvátország) dominanciája figyelhető meg. A régió többi országa (Bulgária, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Ukrajna, Oroszország, Macedónia és Szerbia) szintén fontos befektetési célpont. Hollandia, az Egyesült Királyság, Luxemburg, Svájc és Ciprus főként közvetítő szerepet játszik a más célországokba irányuló befektetésekben vagy pedig adóelkerülési célokat szolgál. (Dél-Korea egyetlen tranzakció következtében vált fontos befektetési célországgá. (1. táblázat)

Ágazati megoszlás szempontjából a magyar vállalatok kiáramló működőtőke-befektetéseit a szolgáltatások dominanciája jellemzi, a Magyar Nemzeti Bank 2009. évi adatai szerint az OFDI-állomány 54%-a tercier szektorba irányult. A szolgáltatásokon belül a pénzügyi tevékenységekbe (23,4%) és az üzleti szolgáltatásokba (22,1%) irányuló befektetések a meghatározók. A feldolgozóipari tevékenységek részesedése rendkívül dinamikus (2000 és 2009 között 26-szorosára) növekedett, 2009-ben már a kiáramló működőtőke-befektetések 35%-át ez az ágazat biztosította. A feldolgozóiparban a kocszgyártás és kőolajfeldolgozás (10,8%) és a villamos gép és műszergyártás (18,1%) részaránya kiemelkedő. (Sass-Kovács 2011, p.10-11.; Magyar Nemzeti Bank)

1. táblázat:

A magyar vállalatok működőtőke-befektetéseinek regionális megoszlása

	1998		2009	
	millió euró	%	millió euró	%
EU 15	379,2	65,1	1211,8	9,2
EU 9 (a közép-kelet-európai új EU-tagállamok Magyarország kivételével)	98,7	16,9	3567	27,1
ebből Magyarország közvetlen szomszédai (Szlovénia, Szlovákia, Románia)	73,8	12,6	2319,8	17,6
Szerbia, Horvátország, Macedónia, Montenegró	n.a.	n.a.	2310,1	17,5
Ukrajna	10,4	1,8	362,5	2,7
Oroszország	1,5	0,2	231,6	1,7
Egyéb	92,6	16,0	5472,4	41,8
Összesen	582,4	100	13155,4	100

Forrás: Magyar Nemzeti Bank

A Magyar Nemzeti Bank adatai fenti adatai alátámasztják, hogy Ukrajna nem szerepel a magyar befektetők elsőszámú célpontjai között. Az ország kétezres évek eleje óta tartó gazdasági fellendülése azonban új perspektívákat nyitott a külgazdasági kapcsolatokban: 2000 és 2009 között a magyar-ukrán üzleti kapcsolatok soha nem látott intenzitással bővültek. A magyar vállalatok ukrainai működőtőke-befektetései 2009-ben 362,5 millió eurót, a Magyarországról kiáramló összes FDI 2,7%-át tették ki. A tőkekapcsolatok tehát a válság hatására sem szűkültek és Ukrajna a

magyar FDI kilencedik legfontosabb fogadóországává vált. Ukrajna statisztikai adatok szerint a Magyarországról érkezett közvetlen befektetések értéke 2009-ben 723 millió USD-t tett ki, így hazánk 1,4%-os részesedéssel tizennegyedik volt a befektető országok sorában. A tőkekapcsolatok fejlődése ukrán értékelés szerint elmarad mind a lehetőségektől, mind a szükségletektől. Az ukrán statisztika 2010. év végén 687 magyar-ukrán vegyes vállalatról tartalmazott adatokat, ebből 471 volt a működő cégek száma. A legtöbb ukrán-magyar közös vállalkozást Kárpátalján és Kijevben jegyezték be. (Ukrajna Magyarországi Nagykövetsége)

II. A magyar tőkebefektetések szerepe Kárpátalján

1995 és 2011 januárja között a Kárpátalja gazdaságába befolyt külföldi működőtőke-állomány elérte a 362,6 millió USD-t, ami azt jelenti, hogy éves átlagban 20,7 millió USD tőkebefektetés áramlott az ukrán megyébe. A 2009. év kivételével az elmúlt másfél évtized során a működőtőke-állomány mindvégig növekedett, ekkor azonban kismértékű (0,2%-os) visszaesés volt tapasztalható. A 2010. évben igaz szerény mértékben (2,1%), de újra nőtt a megyében befektetett FDI állománya.

A külföldi működőtőke-vonzásban nagy szerepe volt annak az 1999 januárjában életbe lépett törvénynek, amely tizenöt éves futamidővel kedvezményeket nyújtott azoknak a befektetőknek, akik 250 ezer USD fölötti tőkét ruháznak be Kárpátalján. A másik kedvezmény elnöki rendeletként lépett életbe és 30 éves futamidőt biztosított azoknak a beruházóknak, akik 1 millió USD-t fektetnek be a Kárpátaljai Különleges Gazdasági Övezet területén, azaz a Tiszamenti Csap térségében, az ungvári vasúti csomóponton, a munkácsi volt hadi repülőtéren és környékén. Számos világcég (pl.: a Skoda, az Audi, a Volkswagen, a Leoni, az IKEA, a Flextronics, a Yadzaki, a Grooklin, a Henkel stb.) leányvállalata működik ezen a területen. A Kárpátalja Különleges Gazdasági Övezetet és Ukrajnában létrehozott más szabad gazdasági övezetek által nyújtott kedvezményeket azonban a Timosenko-kormány 2005. április 1-jén rendeletileg megszüntette. Ennek a jogszabályi változásnak is betudható, hogy míg Kárpátalja az 1995-2005 közötti időszakban az Ukrajnába érkező működőtőke-befektetésekből 2%-ot meghaladó mértékben részesedett, 2006-tól kezdődően a megyei FDI-állomány dinamikus növekedése lefékeződött és Kárpátalja az Ukrajnába beáramló működőtőke-állományból egyre kisebb részesedéssel bírt. 2011-ben a Kárpátalja gazdaságában realizált működőtőke-befektetések az Ukrajnában befektetett FDI-állomány mindössze 0,8%-át tették ki.

A Kárpátalja gazdaságába érkező működőtőke-befektetések 48 országból származnak, de ezek közel 60%-át öt ország adja. Magyarország a Kárpátalján tőkét befektető országok rangsorában a 2009. januári adatok szerint még a negyedik helyen állt Japán, az Egyesült Államok és Németország mögött. A 2011. januári adatok szerint Magyarország befektetői pozíciója romlott, hazánk már csak a hatodik helyet foglalta el a befektető országok rangsorában. Ez elsősorban a magyar tőkeállomány 8,6%-os csökkenésének tudható be, miközben a Kárpátalján befektetett lengyel tőkeállomány nem csökkent ekkora mértékben, az osztrák vállalatok pedig 7,3%-kal még növelni is tudták a befektetett FDI mennyiségét. Kárpátalja Megye Statisztikai Hivatalának legfrissebb, 2011. áprilisi adatai szerint azonban a magyar FDI visszaesése

ideiglenesnek bizonyult, a magyar működőtőke-befektetések újra növekedésnek indultak és hazánk 32,3 milliárd USD befektetett tőkével Ausztriát megelőzve visszakapaszkodott az ötödik helyre. (2. táblázat)

2. táblázat:

A Kárpátalja gazdaságába érkező külföldi működőtőke-befektetések állományának megoszlása származási ország szerint (év eleji adatok)

2009			2011		
Befektető országok	millió USD	%	Befektető országok	millió USD	%
Japán	48,1	13,5	Japán	n.a.	n.a.
Egyesült Államok	47,9	13,5	Egyesült Államok	44,6	12,3
Németország	42,7	12,0	Németország	39,4	10,9
Magyarország	34,7	9,7	Lengyelország	32,6	9,0
Lengyelország	33,1	9,3	Ausztria	32,0	8,8
Ausztria	29,8	8,4	Magyarország	31,7	8,7
Hollandia	22,2	6,2	Hollandia	25,1	6,9
Olaszország	16,0	4,5	Olaszország	17,4	4,8
Svájc	9,9	2,8	Ciprus	15,5	4,3
Egyéb	60,2	16,9	Málta	12,1	3,3
			Egyéb	66,3	18,4
Összesen		100	Összesen		100

Forrás: www.stat.uz.ua

A kárpátaljai magyar működőtőke-befektetések 1995 és 2000 között növekedtek a legdinamikusabban, amikor a befektetett tőke mennyisége meghétszereződött. (3. táblázat) A kilencvenes évek folyamán Magyarország volt a legnagyobb külföldi befektető az ukrán megyében: 1999-ben a Kárpátalján bejegyzett külföldi befektetések több mint 20%-a magyarországi befektetőktől származott. (www.hrf.org/kmksz) Noha 2000 és 2009 között folytatódott a Kárpátalján befektetett a magyar FDI-állomány összegének emelkedése, a növekedés dinamikája megtört. A változás különösen akkor szembetűnő, ha összevetjük a Kárpátalján befektetett magyar tőkeállomány összegét az Ukrajnába irányuló magyar FDI összegével. Miközben ugyanis a magyarországi privatizációs folyamat előrehaladásának és az ukrán gazdaság növekedési pályára állásának köszönhetően az Ukrajnában befektetett magyar tőke összege a hússzorosára növekedett a fenti időszakban, a Kárpátalja gazdaságába érkező magyar működőtőke mennyisége csupán megkétszereződött. A Magyar Nemzeti Bank és a Kárpátalja Megyei Statisztikai Hivatal adatainak összevetése alapján készített becslések is megerősítik, hogy míg a kilencvenes években az ukrán magyar befektetések többségét a határ menti ukrán megye gazdaságában

realizálták (ld. még Ludvig 2007), addig 2009-ben az Ukrajnában befektetett működőtőkének már csupán 7%-a irányult Kárpátaljára.²

Mindebből arra következtethetünk, hogy napjainkban az Ukrajnában befektető magyar vállalatoknak nem Kárpátalja az elsődleges célpontja, hanem a fejlettebb ipari termeléssel rendelkező távolabbi ukrán megyék. Kárpátalja alacsony részese-dése az ukrániai magyar befektetések összegéből mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a nagyobb tőke befektetésére és nagyobb kockázatok elviselésére képes magyarországi nagyvállalatok elsősorban nem a határ menti szomszédos területeken létesítenek leányvállalatokat, hanem az ország belső területein. A magyar befektetések jelentőségét Kárpátalja esetében nem a befektetett tőke mennyisége, hanem a magyar tőkével működő vállalatok száma adja, ami a befektető vállalatok között a kis- és középvállalatok nagy részarányát valószínűsíti.

3. táblázat:

A magyar működőtőke-befektetések állományának alakulása Kárpátalján (1995-2011, millió USD)

1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
2,4	16,4	25,8	27,2	30,2	32,3	34,7	32,0	31,7

Forrás: Статистичний щорічник Закарпаття 2007, p.242-243.; www.stat.uz.ua

Amennyiben azonban Kárpátalja valóban főként a kis- és középvállalatoknak kínál vonzó befektetési lehetőséget, magyarázatra szorul, hogy a rendszerváltás után, a piacgazdasági átmenet időszakában milyen magyar befektetői körnek nyílt lehetősége a határ menti ukrán megyében külföldi működőtőke-befektetéseket realizálni. Interjúim során világossá vált, hogy a kilencvenes években a kárpátaljai vállalkozásokba érkező statisztikailag magyar nemzetiségüként nyilvántartott tőkét sok esetben a „round tripping FDI” jelensége magyarázza. Ez azt jelenti, hogy a kárpátaljai magyar vagy magyar kapcsolatokkal rendelkező vállalkozók tőkéjüket magyarországi (ún. speciális célú) vállalatba fektették, majd az immár magyar nemzetiségű tőkét a Kárpátalján működő saját vállalatukba áramoltatták vissza, hogy a külföldi tőkével működő vállalkozások számára Ukrajnában biztosított adókedvezményeket megszerezzék.³ Keleti szomszédunk kapcsán ez a befektetői magatartás egyáltalán

² A két országban a beáramló FDI összegének kiszámítására vonatkozó módszertan eltérő, ezért a becslések csupán közelítő képet adhatnak. Mivel azonban a Magyar Nemzeti Bank csak az Ukrajnába irányuló magyar FDI összegét tartja nyilván és nem közli ennek regionális megoszlását, a Kárpátalján befektetett magyar működőtőkének az Ukrajnában realizált összes magyar FDI-állományhoz viszonyított részaránya csak az ukrán megye statisztikai hivatalának adatai segítségével megbecsülhető. A MNB statisztikája szerint 2000-ben 16,2 millió EUR összegű magyarországi működőtőke áramlott Ukrajnába, miközben a kárpátaljai statisztikai hivatal 16,4 millió USD értékű magyar befektetést regisztrált. 2009-ben az MNB adatai szerint 362,5 millió EUR összegű működőtőke-befektetést hajtottak végre magyarországi vállalkozások Ukrajnában, miközben a Kárpátalján befektetett hazai tőke csupán 34,7 millió USD-t tett ki.

³ A „round tripping FDI” jelensége kapcsán gyakran hivatkozott nemzetközi példa a Kínában befektetett statisztikailag tajvani, eredetét tekintve azonban helyi kínai tőke, amelyet ugyancsak a külföldi vállalkozásoknak nyújtott előnyök megszerzése illetve az ellenőrzések kikerülése céljából fektetnek vissza kínai vállalkozásokba.

nem újszerű, hiszen az Ukrajnába érkező FDI esetében köztudottan magas a „round tripping FDI” részaránya. A külföldi működőtőke forrásországai között előkelő helyen szerepelnek az adóparadicsomok (Ciprus és Brit Virgin-szigetek), amelyek feltételezhetően korábban kimenekített orosz illetve ukrán tőkét csatornáznak vissza az ukrán gazdaságba. A kárpátaljai magyar befektetők körében végzett kutatás alapján azonban úgy tűnik, hogy a határ menti ukrán megye magyarországi (tehát nem adóparadicsomból származó) működőtőke-befektetései kapcsán is közvetetten kimutatható a „round tripping” jelleg. Mivel az ilyen tőkék áramlását a statisztikai szempontból befektetőként megjelenő nemzet közösségéhez való tartozás megkönnyíti, az FDI-nak ez a típusa főként a kárpátaljai magyar kisebbség és a térség magyar kapcsolatokkal, kötődésekkel rendelkező gazdasági szereplőinek vállalkozásaiba érkezett. A határ alacsonyabb fejlettségű, elmaradott kárpátaljai oldalán élő magyar gazdasági szereplők számára tehát a határ közelsége lehetőséget nyújtott arra, hogy a félig legálisan vagy illegálisan szerzett jövedelmeiket a határ magyar oldalára menekítsék és külföldi működőtőke-befektetésként visszahelyezzék saját vállalkozásaikba. A kilencvenes évek folyamán ráadásul a magyar-ukrán határ nyitottabbá válása is elősegítette az FDI-áramlás e sajátos formájának megjelenését és más megélhetéshez kapcsolódó illegális gazdasági kapcsolatok kibontakozását. A kárpátaljai vállalkozásokba érkező statisztikailag magyar, valójában azonban helyi ukrán tőke visszaáramoltatásának hátterében ugyan tényszerűen a külföldi tőkével működő vállalatok számára elérhető adókedvezmények állnak, Kárpátalja esetében mégis valószínűsíthető, hogy a térség eltérő gazdasági rendszerű és fejlettségű tömbök határán való elhelyezkedése további magyarázatot szolgáltathat a round tripping FDI jelenségére.

A magyar FDI-nak látszó, eredetileg azonban ukrán tőke ugyan napjainkra sem tűnt el Kárpátalja gazdaságából (tapasztalataim szerint pl. az ITD Hungary által magyar tőkerészesedéssel működő cégekként nyilvántartott kárpátaljai vállalkozások egy része is ebbe a kategóriába tartozik), részaránya azonban jóval kisebb, mint a kilencvenes években, mivel az ukrán kormány a külföldi tőkével működő vállalkozások számára igénybe vehető adókedvezményeket megszüntette. A jogszabályi változásoknak, az ukrán és a kárpátaljai gazdaság ezredfordulótól kezdődő egyidejű növekedésének és az ugyan ellentmondásokkal terhelt, de mégis megszilárdulóban lévő piacgazdasági viszonyoknak köszönhetően a kétezres évektől kezdődően a ténylegesen (nemcsak statisztikailag) magyar valódi FDI is megjelent a térségben, amelynél a befektetői motivációk már a működőtőke-áramlásra vonatkozó nemzetközi elméletek segítségével vizsgálhatók.

III. A Kárpátalján végzett kérdőíves kutatás eredményei

A 2010 nyarán és őszén végzett kérdőíves kutatás a Kárpátalján befektető magyar vállalatok motivációit és tapasztalatait térképezi fel. A megyei statisztikai hivatal 2009 év eleji adatai alapján a kárpátaljai magyar beruházások értéke 34,7 millió USD volt, amely az összes kárpátaljai külföldi tőkebefektetés 9,7%-át tette ki. (2. táblázat) A megyében 254 vállalat működött magyar tőkével. Mivel a Kárpátalján befektetett magyar FDI állománya a következő két évben csökkent (2010 januárjában

32 millió, 2011 januárjában pedig 31,7 millió USD-t tett ki), ezen kívül pedig a magyar tőkét bevonó vállalkozások egy részéről feltételezhető, hogy csak statisztikai értelemben magyar nemzetiségű az FDI, a kérdőíves felmérés során körülbelül 200 magyar tőkével működő vállalkozással számoltam, amelyek közül 20 vállalkozást sikerült személyesen illetve telefonon keresztül felkeresni. A mintából a kérdőíves megkérdezés előtt lebonyolított interjúk segítségével zártam ki azokat a vállalkozásokat, amelyek esetében round tripping FDI valószínűsíthető, mivel a kérdőív alapjául szolgáló működőtőke-áramlást magyarázó nemzetközi elméletek (OLI-paradigma, a skandináv iskola fokozatos nemzetköziesedés modellje, hálózat modell) az ennek háttérében meghúzódó befektetői motivációk esetére nem alkalmazhatók. Kutatásom a megkérdezett vállalatok alacsony száma miatt nem tekinthető reprezentatívnak, azonban a vállalatok nehéz elérhetősége, alacsony válaszadási hajlandósága és a térséget a kilencvenes évek óta jellemző illegális tevékenységek miatt a tényleges magyar-ukrán határ menti gazdasági kapcsolatokat felmérő kutatásra eddig nem került sor.

III.1. A Kárpátalján befektető magyar vállalatok jellemzése

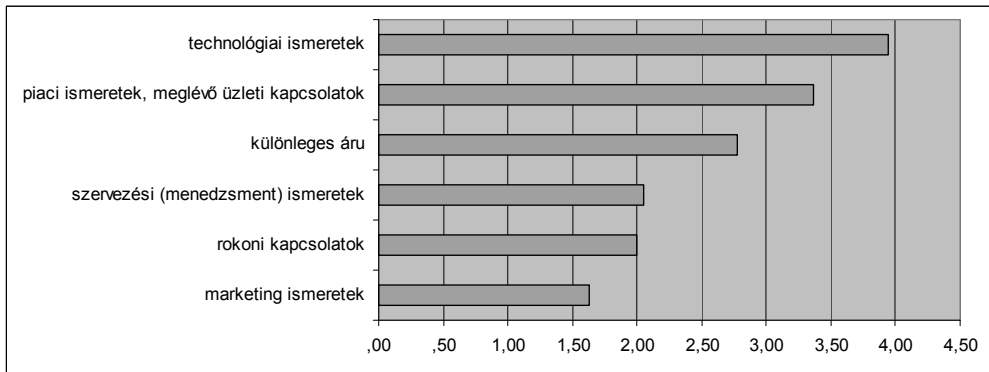
A kérdőív megszerkesztésekor feltételeztem, hogy a Kárpátalján befektetett magyar tőke a gazdasági szereplők tőkeszegénysége miatt elsősorban nem határ menti vállalkozásoktól származik. A kutatás azonban bebizonyította, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében illetve az Észak-Alföldi régióban székhellyel rendelkező vállalatok az ország más területén működő vállalkozásoknál gyakrabban fektetnek be Kárpátalján. A megkérdezett vállalatok 45%-ának az Észak-Alföldi régióban, ebből egy kivételével minden vállalkozásnak a Kárpátaljával közvetlenül szomszédos Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (döntően Nyíregyházán) volt a központja. A vizsgálatban megkérdezett befektető vállalatok további 20%-a Budapesten működik. Kiemelhető még az Észak-Magyarországi és a Dél-Alföldi régió vállalkozásainak befektetői aktivitása: a Kárpátalján befektető összes megkérdezett vállalat 10 illetve 15%-a rendelkezik székhellyel az ország e területein. A fejlettebb dunántúli régiókból mindösszesen a Kárpátalján befektető vállalkozások 10%-a érkezett.

A befektető magyarországi vállalatok foglalkoztatotti létszámát valamint tulajdonosi szerkezetét figyelembe véve megállapítható, hogy a mintában (és feltehetően Kárpátalján általában) a magyar tulajdonú közepes- és nagyvállalatok illetve a magyar tulajdonú kis- és közepes vállalatok vannak többségben. (A válaszadó vállalatok 90%-a.) Mindössze egy olyan vállalat volt, amely külföldi vállalat Magyarországon működő leányvállalataként hajtotta végre a kárpátaljai befektetést és egy olyan vállalat, amely korábban állami tulajdonú, tőzsdén privatizált vállalatnak számít.

A kárpátaljai befektetéseket mindenekelőtt a magyar vállalatok technológiai ismeretei tették lehetővé, amelyek a megye alacsony hatékonysággal működő gazdasági ágazatai számára a modernizáció perspektíváját nyújtották. Értékesítési leányvállalatok esetén a jó minőségű (és a fejlettebb országokénál olcsóbb) áruk jelentettek versenyelőnyt a magyar befektető vállalatok számára. Döntő jelentőségűek voltak a térség gazdasági szereplőivel korábban kiépített üzleti kapcsolatok is. A szabolcsi

vállalatok dominanciája elsősorban arra vezethető vissza, hogy földrajzi közelségüknek és partnerkapcsolataiknak köszönhetően szélesebb körű és pontosabb piaci információkkal rendelkeztek az ország más pontjain működő (esetlegesen tőkeerősebb) versenytársaiknál. (1. ábra)

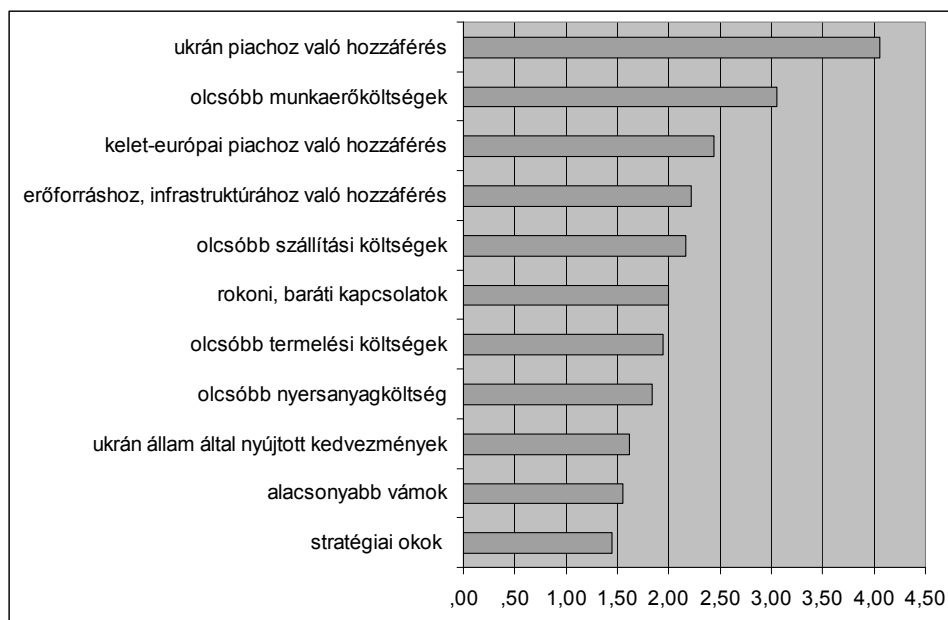
1. ábra:
A Kárpátalján befektető magyar vállalatok tulajdonspecifikus előnyei

Forrás: saját szerkesztés

A magyar vállalatok kárpátaljai befektetéseit leginkább a piachoz való hozzáférés motiválta, ahogy ez az új EU-tagállamokból kiáramló befektetések többsége esetében is megfigyelhető volt. A 46 milliós ukrán piac önmagában is kecsegtető lehetőségeket nyújt az olyan kis országok vállalatai számára, mint Magyarország azonban a vállalatok egy részének távlati céljai között szerepel a kelet-európai (elsősorban orosz) piacra történő belépés. (A megkérdezett vállalatok közül mindössze kettő termel már most is az orosz piacra.) A magyar befektetőket az olcsó munkaerőköltségek is motiválták (a kárpátaljai bérek még az ukrán átlagbérnél is alacsonyabbak). A termelési, szállítási és nyersanyagköltségek alacsony ára a vállalatok többsége számára a bérköltségeknél sokkal kisebb jelentőséggel bírt. (2. ábra)

2. ábra
A Kárpátalján befektető magyar vállalat motivációi

Forrás: saját szerkesztés

A vállalatok 90%-a úgy ítélte meg, hogy a magyar kisebbség jelenléte és a nyelvi akadályok hiánya döntő szerepet játszott abban, hogy Ukrajnán belül Kárpátalját választotta telephelyként. A magyar befektetők (egy külföldi vállalat magyarországi leányvállalatától eltekintve) Ukrajna más területein nem hoztak létre leányvállalatot. A magyar befektetők a térség nyújtotta lokációs-specifikus előnyök közül - a kulturális és mentalitásbeli hasonlóságokon túl - Kárpátalja magyar határhoz való közelségét emelték ki. A schengeni határőrizeti rendszer 2007. decemberi bevezetése ugyan nehezítette a magyar tőkével működő kárpátaljai vállalattal történő kapcsolattartást, de a vállalatok üzleti lehetőségeit érdemben nem befolyásolta (tekintettel arra, hogy az értékesítéseiket elsősorban az ukrán piacon bonyolították).

A magyar vállalatok a kárpátaljai vegyes- illetve leányvállalat létrehozása és működtetése során számos nehézséggel szembesültek, melyek közül a bürokrácia, a korrupció és a változó jogszabályi környezet jelentette számukra a legkomolyabb akadályt. A határ nehéz átjárhatósága csak az ukrán befektetési környezet sajátoságaiból fakadó problémák felsorolása után került említésre: interjúim során kiderült, hogy a vállalatok egy része sikerrel alkalmazkodott a határátkelőkön kialakult helyzethez, bár az üzletemberek számára gyorsított határátlépést lehetővé tevő engedélyek konzulátus általi kiadását mindegyik gazdasági szereplő támogatná. Annak következtében, hogy a kutatás szerint a tőkekapcsolatok háttérben rokoni-baráti, illetve korábbi üzlettársi kapcsolatok húzódnak meg, a megbízható partner hiánya a megkérdozett vállalkozások többsége számára nem jelentett komoly akadályt.

III.2. A Kárpátalján magyar tőkével létrehozott vállalat jellemzése

A kárpátaljai magyar befektetések megvalósulásában elsősorban a korábbi üzleti partnerkapcsolatok (32%) illetve a rokoni, baráti kapcsolatok (21%) játszották a legfontosabb szerepet. A megkérdezett befektető vállalatok 21%-ának a helyi önkormányzat segített a partnertalálásban. A kiállítások és vásárok a vállalatok 16%-a, a kamarák és vállalkozásfejlesztési központok csupán egy vállalat esetében járultak hozzá a befektetés létrejöttéhez. A vizsgálatba bevont magyar tőkével működő kárpátaljai vállalatok többsége (80%-a) a 2002-2008 közötti időszakban létesült, csak 20%-át alapították a kilencvenes évek második felében, noha ebben az időszakban növekedett a legdinamikusabban a kárpátaljai magyar tőkebefektetések összege. A 10 évnél fiatalabb vállalkozások túlsúlya azzal a törekvéssel magyarázható, hogy a mintából igyekeztem kizárni azokat a vállalkozásokat, ahol round tripping FDI valószínűsíthető. A külföldi részesedéssel működő vállalatok számára nyújtott adókedvezmények ugyanis a kilencvenes évek folyamán voltak elérhetőek.

A magyar tőkével működő vállalatok 90%-a a megye magyar határral közvetlenül szomszédos területein (az ungvári, beregszászi, munkácsi és nagyszőlősi járásban) létesült. Ezt a földrajzi közelség és a magyar kisebbség magas részaránya mellett elsősorban az magyarázza, hogy kutatásaim szerint a térség magyar-ukrán vegyesvállalatainak 70%-ában a kárpátaljai partnervállalat magyar tulajdonosi háttérrel rendelkezik, tehát lényegében magyar-magyar tőkekapcsolatról van szó. Természetesen a telephelyválasztásban az is szerepet játszhat, hogy a határ menti járássok az ukrán megye legdinamikusabban fejlődő területei, itt található a legjelentősebb városok és az ipari és a mezőgazdasági termelési kapacitások is ebben a térségben koncentrálnak. A magyar befektetők többségükben nem a gazdasági szempontból legdinamikusabban fejlődő Ungvárt és környékét választották, hanem a magyar többségű Beregszász városában és a beregszászi járásban létesítettek vegyes- illetve leányvállalatokat.⁴

A magyar tőkével működő vállalkozások 30%-a kisvállalkozás 10 fő alatti foglalkoztatotti létszámmal, 20-20%-a közepes méretű és nagyvállalkozás 50-99 illetve 100-250 fő között foglalkoztatottal. A mintában egy-egy olyan vállalat szerepelt, amely 11-24 főt illetve 25-49 főt foglalkoztatott és szintén egy vállalatnál haladta meg a dolgozók létszáma a 250 főt.

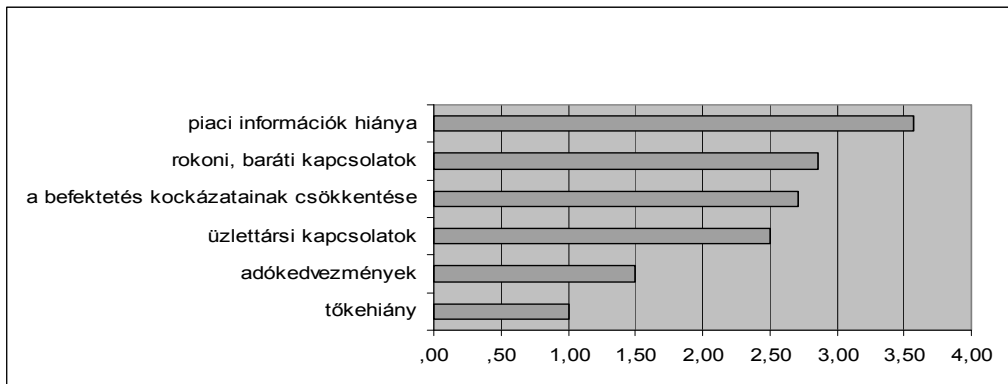
A Kárpátalján létesített vállalatok többsége (55%-a) kizárólagos vagy többségi magyar tulajdonban működött, a többi vállalat esetében a magyar tőke részaránya 51% alatti. (A leggyakoribbnak a 25-49%-os magyar részesedés számított.) A magyar tőke részaránya és a befektető vállalat mérete között nem mutatható ki összefüggés: a 100%-ban magyar tulajdonú leányvállalatokat és a magyar-ukrán vegyesvállalatokat alapító magyarországi vállalatok között egyaránt találhatunk kis- és közepes méretű illetve nagyvállalatokat. A Kárpátalján létesített magyar befektetések többsége

⁴ A magyar tőkével működő kárpátaljai vállalkozások elhelyezkedése alapján megállapítható, hogy a magyar befektetőket egyáltalán nem érintette a Tyimosenko kormány 2005-ös rendelete, amelyben megszüntették a különleges gazdasági övezetekben (így a Kárpátaljai Különleges Gazdasági Övezetben) működő vállalkozásoknak nyújtható adókedvezményeket, mivel befektetéseiket nem a kijelölt területeken hajtották végre.

esetében tehát a magyar tőke magas részarányát más tényezők határozzák meg. A teljes vagy többségi tulajdon előnyben részesítésének magyarázata lehet, hogy az ilyen tulajdonosi szerkezet biztosítja a leginkább a tulajdonspecifikus előnyök védelmét. Az aszimmetrikus kapcsolatok kialakítása gyakoribb az ukrán piacról nagyobb ismerettel rendelkező vállalkozások körében, de ezt eredményezheti a megfelelő helyi partnerek hiánya, a magyar vállalatok gyenge tulajdonspecifikus előnyei valamint az erős versenyhelyzet is. A kisebbségi magyar tulajdon ezzel szemben elsősorban a helyi önkormányzati (tehát megbízható) partnereket bevonó vállalatok esetében volt jellemző.

3. ábra

A vegyesvállalatok létrehozásának indokai a befektető magyar vállalat szempontjából

Forrás: saját szerkesztés

Azokat a vállalatokat, amelyek a helyi partner nagyobb mértékű bevonása mellett döntöttek, elsősorban az üzleti környezet ismeretének a hiánya illetve a partner helyi közigazgatási és üzleti kapcsolatai, ezáltal a befektetés kockázatainak csökkentése motiválta. A helyi partner bevonását ugyanakkor az esetek nagy százalékában a tőkekapcsolat háttérében meghúzódó rokoni-baráti kapcsolatok tették indokolttá. (3. ábra) A befektető magyar vállalatok többségében (90%) Kft-eket hoztak létre Kárpátalján, a megkérdezett vállalkozások között mindössze egy részvénytársaság és egy egyéni vállalkozás szerepelt.

Összegzés

Kárpátalja sosem szerepelt az Ukrajnában befektető magyar vállalatok elsődleges befektetési célpontjai között, mert a nagyobb tőke befektetésére és nagyobb kockázatok elviselésére képes magyarországi nagyvállalatok elsősorban nem a határ menti szomszédos területeken, hanem az ország belső, fejlettebb területein létesítettek leányvállalatokat. Magyarország mégis előkelő helyen szerepel a Kárpátalján befektető országok rangsorában, különösen a magyar tőkerészesedéssel működő vállalatok számát tekintve. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a helyi gazdasági szereplők a külföldi tőkerésszel működő vállalatok számára biztosított adókedvezményekhez való hozzájutás érdekében tőkét fektettek be Magyarországon, melyet később visszahelyeztek saját vállalkozásaikba. A csupán statisztikailag magyar nemzetiségű tőke mellett azonban az ezredforduló táján a ténylegesen magyar befektetőktől származó FDI is megjelent a térségben. Megállapítható, hogy a kárpátaljai működőtőke-befektetések elsősorban a szabolcs-szatmár-bereg megyei és az országos átlagtól elmaradó gazdasági fejlettségű alföldi megyék azon magyar tulajdonú kis- és közepes vállalatai számára jelentenek vonzó perspektívát, akik nem birtokolnak erős tulajdonspecifikus előnyöket (csupán a kevésbé nagyigényű piacok vállalatainak hasonló típusú előnyeit képesek felülmúlni), viszont korábbi üzleti vagy személyes és rokoni kapcsolataiknak köszönhetően az ukrán piacról és üzleti környezetről jó ismeretekkel rendelkeznek. A magyar vállalatok kárpátaljai működőtőke-befektetésre vonatkozó döntéseit befolyásoló legfontosabb tényezők piaci jellegűek.

A Kárpátalján befektetett magyar tőkeállomány jövőbeli jelentős mértékű növelését megnehezíti, hogy a megye befektetési lehetőségeket kínáló ipari és szolgáltatási ágazatainak többsége (gyógyturizmus, ásványvízgyártás és palackozás), nagy tőkebevonást igényel, ezért kevésbé jelent kiaknázható perspektívát a Kárpátalján jelen lévő többségében kis-és közepes méretű magyar vállalatok számára. A térségben szakképzett munkaerőből is kezd hiány mutatkozni, amit uniós támogatásokból finanszírozott képzési programokkal igyekeznek ellensúlyozni. A felvevőpiac hiányával küzdő alföldi mezőgazdasági vállalkozók számára azonban Kárpátalja továbbra is ígéretes befektetési lehetőségeket kínálhat pl.: a melegházi zöldségtermelés, a minőségi bor- és csemegeszőlőtermesztés, gyümölcsstermesztés vagy vetőmaggyártás területén. Ezek az ágazatok a jövőben az egész kárpátaljai gazdasági fejlődése szempontjából kitörési pontot jelenthetnek.

Irodalomjegyzék

Versenyben a világgal, Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén, szerk.: Chikán Attila-Czakó Erzsébet, Akadémiai kiadó Bp., 2009

Zsuzsa Ludvig: Hungarian-Ukrainian Economic Relations: Overview of the past one and half decade, in: EU Working Papers 2007/3. p.30-52.

Magdolna Sass-Olivér Kovács: Hungarian Multinationals – A strong Presence in Neighbourhood in 2009, ICEG European Center, Research Report, January 21 2011-06-27

http://www.icegec.hu/download/publications/emgp_2009.pdf

Статистичний щорічник Закарпаття 2007, Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Закарпатській області, Ужгород 2008

Magyar Nemzeti Bank (www.mnb.hu)

Kárpátalja Megye Statisztikai Hivatala (www.stat.uz.ua)

Ukrán Statisztikai Hivatal (www.ukrstat.gov.ua)